

Ks. Zbigniew Łukasik

Troska Kościoła w Polsce o dobra kultury
Studium teologicznopastoralne
Rozprawa doktorska
STRESZCZENIE

Kościół katolicki na przestrzeni wieków wytworzył ogromne dziedzictwo artystyczno-kulturalne, na które składają się: dzieła sztuk plastycznych, architektura, muzyka, tkaniny, dokumenty, archiwalia oraz rzemiosło artystyczne. Wszystkie te dobra kultury stanowią powszechny skarbiec, będący nie tylko dziedzictwem wierzących, ale wszystkich narodów, kultur i języków, wpisując się i przynależąc do kultury danego państwa. Tworzenie dzieł o charakterze religijnym miało swoje podstawowe uzasadnienie poprzez nadanie im odpowiedniej funkcji: kultowej, użytkowej, dydaktycznej, upamiętniającej, komunikacyjnej, estetycznej oraz identyfikacyjnej. Od początku były one sposobem na wyrażenie wiary, uwidocznienie tego w co człowiek wierzył i w końcu tworzyły przestrzeń sprzyjającą czynnościom o charakterze kultowym.

Dobra kultury są narzędziem ewangelizacji, przedmiotem kultu, miejscem sprawowania liturgii, modlitwy czy katechezy. Kościół z jednej strony jest ich mecenasem, a z drugiej depozytariuszem – opiekunem i przekazicielem dziedzictwa przodków minionych wieków, przyszłym pokoleniem. Troska o dobra kultury, wynikająca z ich wartości historycznych, artystycznych naukowych oraz funkcji jaką pełnią w misji Kościoła, należy do istotnych zadań chrześcijaństwa. Mając na uwadze wartości i znaczenie posiadanego dziedzictwa, Kościół katolicki od początków swego istnienia otaczał je należyłą troską i stał na straży, by pełniły określone funkcje w misji zbawczej. Troska ta przejawia się szeregiem działań prowadzących do utrwalenia, zabezpieczenia i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa wieków, przy jednoczesnym korzystaniu z tych dóbr we właściwy sposób, pozwalający pełnić im przypisaną funkcję.

Troska Kościoła o dobra kultury nie ogranicza się jedynie do ich ochrony. Kościół mając świadomość ich roli i znaczenia dla duszpasterskiej misji, a przede wszystkim ludzi je tworzących i użytkujących podejmuje działania i inicjatywy, powołuje instytucje i kształci osoby służące ochronie dóbr kultury. W ten sposób dąży nie tylko do ich ochrony, ale również do ich właściwego wykorzystania jako narzędzi w działalności zbawczej.

Znajdujące się w świątyniach dobra kultury, niosą ze sobą nie tylko wartości artystyczne, ale przede wszystkim ukazują prawdziwe piękno i kierują człowieka ku Bogu, odkrywając jego tajemnicę. Za pomocą religijnych obrazów, rzeźb, architektury, muzyki i innych dóbr kultury Kościół ukazuje w sposób widzialny prawdę Objawioną. Wykorzystując dzieła sztuki w posłudze nauczania, poprzez odwołanie się do nich, w sposób zrozumiały i czytelny głoszona jest doktryna chrześcijańska. Istotnym zatem zadaniem w posłudze nauczania jest wyjaśnianie ikonografii, symboliki i znaczenia poszczególnych dzieł, które otaczają wierzących w przestrzeni sakralnej. Szczególne miejsce sztuka znajduje w liturgii: przestrzeń celebracyjna, muzyka, śpiew, obrazy i rzeźby znajdujące się w kulcie, tworzą strefę *sacrum*, miejsce spotkania człowieka z

Bogiem. W tej zharmonizowanej przestrzeni, gdzie dokonuje się uświęcenie, człowiek odnajduje miejsce kontemplacji i poczucie bliskiej obecności Boga. To wszystko sprzyja wierze i ją rozwija. Zaś kościelne dobra kultury znajdujące się w przestrzeni publicznej jaką są muzea czy galerie sztuki, stają się często źródłem inspiracji i motywem do wejścia na drogę wiary osób poszukujących Boga.

Postawiony w temacie problem jest zagadnieniem interdyscyplinarnym, wchodzi w obszar zagadnień problematyki: teologiczno-pastoralnej, prawa kanonicznego, nauk o sztuce oraz prawa dotyczącego ochrony zabytków. Celem rozprawy jest próba opracowania i ukazania podejmowanych przez Kościół w Polsce, działań na rzecz dóbr kultury w okresie posoborowym. Troska Kościoła o dobra kultury początkowo wyrażała się przede wszystkim przez sprawowanie nad nimi należytej opieki, zapewniającej właściwe funkcjonowanie i korzystanie z nich oraz zachowanie ich w jak najlepszym stanie i przekazanie przyszłym pokoleniom. Z biegiem lat, wraz ze wzrostem świadomości i rozwojem nauk, głównie z zakresu konserwacji, zaczęto powoływać odpowiednie instytucje i osoby, którym powierzono realizację wyżej wymienionych zadań.

Rozdział pierwszy przedstawia podstawy i uwarunkowania troski Kościoła o dobra kultury. Punkt wyjścia stanowi wyjaśnienie pojęcia dobra kultury, a następnie jego zawężenie do kościelnych dóbr kultury oraz przedstawienie ich typologii. W dalszej kolejności prezentuje nauczanie Soboru Watykańskiego II na temat dóbr kultury. Następnie ukazuje ważniejsze dokumenty Kościoła posoborowego podejmujące zagadnienie dóbr kultury. Ostatni paragraf omawia religijną misję dóbr kultury, ukazując ich kluczowe znaczenie dla realizacji posługi zbawienia.

W drugim rozdziale zostały ukazane instytucje i osoby odpowiedzialne za ochronę kościelnych dóbr kultury. Pierwsza część przedstawia działania Stolicy Apostolskiej w tym obszarze oraz znaczenie muzeów, bibliotek i archiwów kościelnych. Następnie w dalszej kolejności omawia działania na rzecz ochrony dóbr kultury podejmowane na poziomie krajowym przez Konferencję Episkopatu Polski, prezentuje Radę ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego, a następnie omawia ważniejsze dokumenty Kościoła w Polsce podejmujące tematykę dotyczącą dóbr kultury: instrukcje, wskazania, wytyczne. Ostatni etap w tym rozdziale ukazuje instytucje i osoby działające w Kościele diecezjalnym na rzecz ochrony dóbr kultury. Zostały tutaj przedstawione uchwały synodów diecezjalnych, traktujące o dobrach kultury, a następnie rola i działalność instytucji i osób zajmujących się tą materią w Kościołach partykularnych.

Rozdział trzeci przedstawia zaangażowanie Kościoła w szeroko pojętą ochronę dóbr kultury, ukazując w pierwszej części współpracę Kościoła z instytucjami świeckimi w tym zakresie. Kolejna część prezentuje działania szczegółowe jakie są prowadzone w celu zapewnienia właściwej ochrony dobrom kultury znajdującym się w posiadaniu Kościoła. Zostały w niej omówione: inwentaryzacja i dokumentacja dóbr kultury, konserwacja i inne działania podejmowane przy obiektach zabytkowych.

Czwarty rozdział zawiera prezentację zaangażowania Kościoła w kształcenie i formację do ochrony dóbr kultury. W pierwszej części zostało ukazane przygotowanie alumnów i osób duchownych, do pełnienia odpowiedzialnej opieki nad zastanym dziedzictwem oraz ich właściwego wykorzystania w posłudze duszpasterskiej. Następnie zostały ukazane działania kształcące i formujące wiernych świeckich, by

dobra kultury służyły ich zbawieniu i jednocześnie podlegały należytej trosce z ich strony. W dalszej kolejności przedstawiona została formacja środowisk twórczych.

Na podstawie przeprowadzonych badań wyciągnięto wnioski i postulaty pastoralne, które ukazane zostały w zakończeniu. Z pewnością mogą one przyczynić się do dalszego zintensyfikowania troski o dobra kultury w Kościele. Należy stwierdzić, że Kościół w Polsce po Soborze Watykańskim II troszczy się o dobra kultury, stanowiące wartość kulturową i religijną, a zwłaszcza odgrywające wielką rolę w realizacji misji duszpasterskiej. Troska ta przejawia się szeregiem szczegółowych działań realizowanych przez odpowiednie osoby i instytucje na poziomie ogólnokościelnym, krajowym i w Kościołach partykularnych przy współpracy poszczególnych instytucji państwowych. Nauczanie posoborowe podkreśla istotne znaczenie kościelnych dóbr kultury, jakie mają one do spełnienia we współczesnym świecie w realizacji misji zbawienia. Wskazując na potrzebę otoczenia ich właściwą opieką przy jednoczesnym wykorzystaniu ich jako narzędzia ewangelizacji w posłudze duszpasterskiej.

The care of the Church in Poland for cultural heritage
A theological and pastoral study Dissertation
SUMMARY

Over the centuries, the Catholic Church has created a huge artistic and cultural heritage, which includes: works of fine arts, architecture, music, fabrics, documents, archives and artistic craftsmanship. All these cultural goods constitute a universal treasury, which is not only the heritage of believers but of all nations, cultures and languages, inscribing and belonging to the culture of a given country. The creation of religious works had its basic justification by giving them an appropriate function: cult, functional, didactic, commemorating, communicating, aesthetic and identifying. From the beginning, they were a way of expressing faith, highlighting what a person believed in and finally creating a space conducive to cult activities.

Cultural heritage is an instrument of evangelization, an object of worship, a place of liturgy, prayer and catechesis. On the one hand, the Church is their patron – the producer of cultural heritage and on the other hand, the depositary – the guardian and transmitter of the heritage of the ancestors of past centuries to the following generations. Caring for cultural heritage, resulting from their historical, artistic and scientific values and the function they play in the mission of the Church is one of the essential tasks of Christianity. Bearing in mind the values and importance of the heritage it has, the Catholic Church, from the very beginning of its existence, has cared for it and guarded it so that it performs specific functions in the mission of salvation. This concern manifests itself in a series of activities aimed at consolidating, securing and passing on to future generations the heritage of centuries, while using these goods in an appropriate way, allowing them to perform their assigned function.

The Church's concern for cultural heritage is not limited only to their protection. The Church, being aware of their role and importance for the pastoral mission, and above all of the people who create and use them, takes actions and initiatives, establishes institutions and educates people to protect cultural heritage. Thus, it aims not only to protect them, but also to use them properly as tools in salvation.

The cultural heritage located in the churches bring not only artistic values, but most of all they show true beauty and lead people towards God, discovering His mystery. Through religious pictures, sculptures, architecture, music and other cultural heritage, the Church visibly shows the Revealed Truth. Using works of art in the teaching ministry, by referring to them, the Christian doctrine is proclaimed in an understandable and legible manner. Therefore, an important task in the teaching ministry is to explain the iconography, symbolism and meaning of individual works that surround believers in the sacred space. Art finds a special place in the liturgy: the space of celebration, music, singing, paintings and sculptures present in worship create the sacred zone, the place where man meets God. In this harmonized space where sanctification is carried out, man finds a place of contemplation and a sense of God's intimacy. All of this fosters and develops faith. And church cultural heritage located in public spaces, such as museums or art galleries, often become a source of inspiration and a motive for people who seek God to enter the path of faith.

The problem posed in the subject is an interdisciplinary issue, it enters the area of theological and pastoral issues, canon law, art sciences and the law regarding the protection of monuments. The aim of the dissertation is an attempt to develop and present the activities undertaken by the Church in Poland for the benefit of culture in the post-conciliar period. The Church's concern for cultural heritage was initially expressed primarily through proper care over them, ensuring their proper functioning and use, as well as keeping them in the best condition and passing them on to future generations. Over the years, along with the increase in awareness and the development of sciences, mainly in the field of conservation, appropriate institutions and persons were appointed to carry out the above-mentioned tasks.

The first chapter presents the foundations and conditions of the Church's care for cultural heritage. The starting point is the explanation of the concept of a cultural heritage and then its narrowing down to ecclesiastical cultural heritage and presenting their typology. It then presents the teaching of the Second Vatican Council on cultural heritage. Then it shows the more important documents of the post-conciliar Church dealing with the issue of cultural heritage. The last paragraph discusses the religious mission of cultural heritage, showing their key importance for the realization of the ministry of salvation.

The second chapter presents institutions and persons responsible for the protection of ecclesiastical goods of culture. The first part presents the role of museums, libraries and church archives in the context of pastoral activity. Then, further, it discusses activities for the protection of cultural heritage undertaken at the national level by the Polish Bishops' Conference. It presents the Council for Culture and Protection of Cultural Heritage, and then discusses the most important documents of the Church in Poland dealing with the subject of cultural heritage: instructions, guidelines. The last stage in this chapter shows the institutions and people working in the diocesan church for the protection of cultural heritage. The resolutions of diocesan synods dealing with cultural heritage are presented here, as well as the role and activity of institutions and people dealing with this matter in particular churches.

The third chapter presents the Church's commitment to the broadly understood protection of cultural heritage, showing in the first part the cooperation of the Church with secular institutions in this area. The next part presents detailed activities that are carried out to ensure proper protection of cultural property owned by the Church. It discusses: inventory and documentation of cultural heritage, conservation and other activities undertaken at historic buildings.

The fourth chapter presents the Church's commitment to education and formation for the protection of cultural heritage. The first part shows the preparation of students and clergy to take care of the existing heritage and their proper use in pastoral service. Then, there are shown the activities that educate and form the lay faithful so that cultural heritage serve their salvation and, at the same time, are subject to due care on their part. Next, the formation of creative circles is presented.

On the basis of the conducted research, conclusions and pastoral postulates were drawn, which are presented in the ending. They can certainly contribute to the further intensification of care for cultural heritage in the Church. It should be stated that the Church in Poland after the Second Vatican Council cares for cultural heritage, which constitute a cultural and religious value and especially play a great role in the

implementation of the pastoral mission. This concern manifests itself in a series of detailed activities carried out by appropriate persons and institutions at the church level, national level and, in particular, churches with the cooperation of responsible state institutions. The post-conciliar teaching emphasizes the great importance of the ecclesiastical cultural heritage that they have to fulfill in the modern world in the implementation of the mission of salvation, pointing to the need to provide them with proper care, while using them as a tool of evangelization in pastoral service.